ESTUDIS

L'experiència escolar laicoracionalista a Xàtiva a l'inici del segle xx

Vicent Torregrosa Barberà

Universitat de València

RESUM

A partir d'unes breus notes sobre la situació educativa al País Valencià (dèficits en el nombre d'escoles públiques de primer ensenyament, falta de condicions higièniques i materials dels edificis escolars, dificultats organitzatives derivades de l'heterogeneïtat de l'alumnat, falta de consideració i prestigi social del professorat...), sobre les relacions entre les iniciatives de renovació pedagògica de l'època i el desenvolupament de determinats projectes polítics (anarquisme, socialisme, blasquisme...) i sobre la realitat social, econòmica, política i cultural de la ciutat de Xàtiva del moment, analitzem la posada en marxa i el funcionament d'experiències educatives com les de l'escola laica El Progreso, anomenada més endavant, del Círculo de Unión Republicana, i la racionalista Escuela Moderna Laplace, dirigida per José Casasola, que, vinculades a iniciatives sociopolítiques, ideològicament progressistes i políticament republicanes i anticlericals, cercaven, des de finals del segle XIX, dins un plantejament més general, la construcció d'un model educatiu alternatiu al de l'escola, tant pública com catòlica, com a instrument del canvi polític.

PARAULES CLAU: història de l'educació, laïcisme, ensenyament racionalista, País Valencià.

ABSTRACT

From a few notes on the educational situation in the Valencian Country (shortage in the number of public primary education schools, poor hygienic conditions and lack of equipment of the school buildings, difficulties in the organisation due to the heterogeneity of the students, lack of social prestige and regard for the professoriate...), on the relation-

Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació. Núm. 7 (2004), p. 349-381
[Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana]

ship between the initiatives of pedagogical renovation of the time and the development of some particular political projects (anarchism, socialism, blasquism...) and on the social, economic, political and cultural reality of Xativa city, we analyze the start off and the functioning of educational experiences like the ones from the laic school *El Progreso*, later named *Circulo de Unión Republicana*, and the rationalist school *Escuela Moderna Laplace*, led by José Casasola, that, linked to sociopolitical initiatives —ideologically progressive and republican and anticlerical politically—, were seeking, since the end of the XIX century, within a more general approach, the construction of an alternative educational model to both the public and catholic school, as an instrument of political change.

1. El context del laïcisme i del racionalisme escolar: unes notes

Com és sabut, a principis del segle XX, en un context de regeneració sociopolítica, un moviment pedagògic de diversitat de línies i corrents, que com ens refereix Octavi Fullat encarnava una concepció positiva de l'home,[1] l'Escola Nova, va plantejar solucions des de la perspectiva educativa. Com a conseqüència d'aquest impuls, àmpliament estès per Europa i Amèrica, al País Valencià, igual que a tot Espanya, es va potenciar un ampli procés de renovació pedagògica vinculat, amb freqüència, a projectes sociopolítics que varen veure en l'educació un mitjà per a la consecució dels seus objectius.

Però, a començament del segle XX, la situació educativa espanyola deixava molt a desitjar. En un apretat resum, hem de fer referència, en primer lloc, a l'incompliment de la Llei Moyano (1857)[2] pel que fa al nombre d'escoles públiques de primer ensenyament necessàries per a aconseguir una oferta escolar que garantira l'obligatorietat[3] i la gratuïtat[4] que s'hi preveia. Per exemple, se-

1. Octavi FULLAT, *Filosofías de la educación*, Barcelona, CEAC, 1978, p. 354.

2. Els articles 100, 101, 102, 104, 105 i 107 de la Llei Moyano determinaven la quantitat d'escoles que haurien d'haver-hi a cada població segons el tipus i el nombre d'habitants. *Ley de instrucción pública de 9 de septiembre de 1857,* «Colección Legislativa de España», tom LXXIII, p. 256-305. S'hi pot trobar, també, a *Historia de la educación en España (de las Cortes de Cádiz a la Revolución de 1868)*, tom II, Madrid, MEC, 1979, p. 244-302.

3. L'escolarització obligatòria entre els sis i els nou anys es preveia als articles 7 i 8 de l'esmentada Llei Moyano. Encara que, mitjançant el Reial decret, de 26 d'octubre de 1901, per una norma qüestionable legislativament, s'havia ampliat l'obligatorietat, va ésser la Llei de 23 de juny del 1909 la que va modificar els articles 7 i 8 de la Llei de 1857 en el sentit d'ampliar l'obligatorietat escolar fins als dotze anys.

4. Pel que feia a la gratuïtat, l'article 9 de la norma legal del 1857 disposava que l'ensenyament tindria aquest caràcter per als alumnes «cuyos padres, tutores o encargados no puedan pagarla, mediante certificación expedida al efecto por el respectivo cura-párroco u visada por el alcalde del pueblo», *Ley de instrucción pública de 9 de septiembre de 1857*, «Colección Legislativa de España», tom LXXIII, p. 246.

gons les dades de l'*Estadística escolar de España* de 1908 referides al País Valencià, al districte de Xàtiva li faltaven catorze escoles per a arribar al que s'havia disposat legalment; al d'Ontinyent, tretze, i al d'Enguera, onze. El d'Albaida i el de Sagunt, en canvi, comptabilitzant les privades, es lliuraven de la situació deficitària.[5]

En referència amb els incompliments esmentats, dèficits en el nombre d'escoles públiques de primer ensenyament, elevada quantitat d'alumnes sense escolaritzar o irregular assistència dels escolaritzats, el professor L. M. Lázaro ens assenyala que cal tenir en compte, a més, dos factors afegits. Per una part, les actituds populars d'indiferència i, de vegades, de rebuig davant l'obligatorietat. Per una altra, el fet que les famílies necessitaven del fruit del treball dels xics i xiques en edat escolar per al manteniment familiar.[6] En qüestions com aquestes és on trobem l'explicació de dades com les de l'*Anuario estadístico* corresponent al curs 1900-1901, en què el percentatge de població espanyola que sabia llegir i escriure era del 33,43 % i València ocupava el catorzè lloc en els índexs nacionals d'analfabetisme amb un 72,16 %.[7]

Tampoc no podem deixar d'esmentar la falta de condicions higièniques i materials dels edificis escolars (deficiències d'espai, d'higiene, de lluminositat, de ventilació...), les mancances dels mitjans pedagògics, les dificultats organitzatives derivades de l'heterogeneïtat de l'alumnat, la percepció personal i social de la imatge dels mestres (baixa remuneració econòmica, falta de prestigi i de consideració social...) i la problemàtica de l'ensenyament en castellà i del castellà a terres valencianoparlants, que impedien una mínima qualitat en el procés d'ensenyament-aprenentatge.[8]

No obstant això, al llarg d'aquest període, l'educació, a més d'un problema, també va ésser considerada com un instrument fonamental de regeneració nacio-

5. *Estadística escolar de España en 1908*, tom I, Madrid, Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes i Imprenta de la Dirección General del Instituto Geográfico y Estadístico, p. 167-181, 472-491 i 894-927. Vegeu també Juan M. Fernández Soria i A. Mayordomo Pérez, *La escolarización valenciana: Tres lecturas históricas*, Universitat de València, 1987, p. 45; L. M. Lázaro Lorente, *Las escuelas racionalistas en el País Valenciano (1906-1931)*, València, Universitat de València i Nau Llibres, 1992, p. 17-18.

6. L. M. Lázaro, *Las escuelas racionalistas en el País Valenciano...*, València, Universitat de València i Nau Llibres, 1992, p. 16-22. Vegeu també M. Borràs Candel i A. Mayordomo Pérez, «La asistencia a las escuelas en la provincia de Valencia. Estudio aproximativo a través de las *Memorias del magisterio (1908-1912)*», a *Escolarización y sociedad en la España contemporánea (1808-1970): II Coloquio de Historia de la Educación*, València, 1983, p. 895-906.

7. *Anuario estadístico de instrucción pública correspondiente al curso 1900-1901*, Madrid, Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes, 1904.

8. Vegeu M. Borràs Candel, *La escuela valenciana a través de las memorias escolares (1907-1912)*, València, Universitat de València, 1985, tesi de llicenciatura.

nal. S'hi va desplegar un gran esforç per a utilitzar i «enraizar en lo social la tarea educativa».[9] La política educativa va passar a adquirir una gran rellevància. Una mostra clara la trobem en la promulgació d'algunes normes legals, que anaren des de l'assumpció per l'Estat de diverses obligacions educatives fins a l'ampliació de l'obligatorietat escolar o la reglamentació del que és relatiu a la construcció d'edificis escolars.

A terres valencianes, durant els moments històrics als quals ens estem referint, algunes de les iniciatives de renovació pedagògica sorgiren i es desenvoluparen al voltant de projectes polítics, com ara: el blasquisme, l'anarquisme o el socialisme. Com ens refereix, encertadament, el professor Lázaro, el republicanisme blasquista, els lliurepensadors, els maçons i els anarquistes coincidiren en la recerca d'un model educatiu laic, alternatiu al del clericalisme sorgit de la Restauració.[10] D'altra banda, cal assenyalar, també, que, encara que la influència institucionista es va produir, fonamentalment, en l'àmbit universitari, cosa que va comportar menys relació amb la política local i, de vegades, l'absència de realitzacions pedagògiques concretes, moltes de les propostes de renovació nascudes al voltant de la burgesia tingueren un fort influx del seu ideari.[11]

Entre els principis dels programes socials del blasquisme, moviment pragmàtic basat en l'anticlericalisme, la conciliació de les classes socials, la fe en el progrés de la ciència, el republicanisme federal, la reivindicació dels drets fonamentals de la persona i l'antidinastisme,[12] trobem el suport a l'escola laica amb una clara tàctica política de lluita contra el clericalisme.[13] En aquest afany secularitzador, el blasquisme va utilitzar com a instruments de difusió dels seus plantejaments des de les novel·les de Vicente Blasco Ibáñez fins als articles periodístics a *El Pueblo,* mitjançant els quals es perseguia culturitzar el poble i conscienciar-lo dels seus drets democràtics i des d'on es feia una crítica de l'escola clerical i es defensava

9. J. M. Fernández Soria i A. Mayordomo Pérez, *La escolarización...*, Universitat de València, 1987, p. 35. Sobre la radiografia que el regeneracionisme va fer dels problemes educatius, vegeu A. Mayordomo Pérez, «Proyección social de la educación: las ideas de la regeneración española», *Educadores 98* (1978), p. 373-392.

10. L. M. Lázaro Lorente, *Las escuelas racionalistas...*, València, Universitat de València i Nau Llibres, 1992, p. 10 i 41; L. M. Lázaro Lorente, *La Escuela Moderna de Valencia*, València, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana, 1989, p. 47-71.

11. Vegeu L. Esteban Mateo, *La Institución Libre de Enseñanza en Valencia*, València, Bonaire, 1974; L. Esteban Mateo, *El krausismo, la Institución Libre de Enseñanza y Valencia*, València, Universitat de València, 1990.

12. Vegeu A. Cucó Giner, *Sobre la ideologia blasquista*, València, Eliseu Climent, 1979.

13. Cándido Ruiz, *El debate por la escuela en Valencia (1900-1936)*, València, Universitat de València, 1987, p. 20.

la laica.

conservadores. A Xàtiva, *La Correspondencia de Jàtiva* (1888) o *El Obrero Setabense* (1894) canalitzaren les crítiques a la maçoneria, al lliurepensament i al republicanisme, i els confongué entre si, alhora que defensaven els interessos del catolicisme. Bons exemples els trobem als articles: «A los librepensadores setabenses», «La masoneria al descubierto» o «La fiesta laica o republicano-blasquista», publicats entre 1904 i 1905 a *El Obrero Setabense*.[32]

Al llarg d'aquestos anys, va començar a desenvolupar-se el moviment obrer[33] i a ressorgir el republicanisme social. A partir, sobretot, de la dècada del 1880, l'anarquisme, atès el fracàs de la Federación de Trabajadores de la Región Española (FTRE) com a central sindical, va intentar trobar-hi un model adequat al localisme i a la realitat política del moment. Es tractava, segons les circumstàncies, de plantejar una estructura mínima que compaginara l'actuació coordinada general amb l'acció localista, l'acord entre les diverses sensibilitats del moviment i la presència i la participació d'aquest en societats obreres o d'ofici. Aquestos punts de vista són els que produïren la creació de l'OARE o la Federació de Resistència al Capital (1888) basada en els *Actos de unión y solidaridad*.

Així, al període que estem abordant, ens trobem amb societats de caire autònom, d'àmbit municipal i de difícil adscripció ideològica,[34] atès que tant socialistes com anarquistes o republicans blasquistes compartien principis que comportaven l'exigència del canvi social i polític. Societats instructives i de socors mutus, de resistència al capital i de reivindicació laboral que foren vistes pel republicanisme social com a organitzacions on centrar una tasca de pedagogia social i política amb l'objectiu final de recaptar vots entre les masses populars. Com ens apunta Vicent Franch la feblesa del socialisme al País Valencià i l'escassetat d'un proletariat industrial varen afavorir «la influència del republicanisme [blasquista] sobre un sector amb estreta consciència de classe, malgrat les pressumibles connexions filoanarquistes o anarco-sindicalistes de bona part de les societats obreres existents a València durant la primera dècada del segle XX».[35]

Malgrat les accions de l'aparell repressiu de l'Estat, des del 1890, anarquistes i socialistes feren seu l'1 de maig, i hi participaren activament, encara que, uns anys després, un sector de l'anarquisme evolucionara cap a les accions del terro-

32. «La masonería al descubierto», *El Obrero Setabense* (11 setembre 1904); «La fiesta laica o republicano-blasquista», *El Obrero Setabense* (17 juliol 1904); «A los librepensadores setabenses», *El Obrero Setabense* (15 i 22 juliol 1905).

33. Vegeu M. Tuñón de Lara, *El movimiento obrero en la historia de España*, Madrid, Taurus, 1972.

34. Vegeu R. Reig, *Obrers i ciutadans: Blasquisme i moviment obrer*, València, IVEI, 1982, p. 56.

35. Vicent Franch i Ferrer, *El blasquisme: reorganització i conflictes polítics (1929-1936)*, Xàtiva, Ajuntament de Xàtiva, 1984, p. 10.

risme individual (propaganda pel fet). La recepció de les doctrines sindicalistes de Pelloutier, juntament amb la tradició de Bakunin i Kropotkin, varen facilitar el desenvolupament de l'obrerisme d'orientació anarquista i la concreció, a partir del 1910, en una estructura organitzativa estatal, la Confederación Nacional del Trabajo (CNT), que declarava el sindicalisme com a fonament de l'emancipació i la vaga revolucionària com a tàctica essencial. Les vagues del 1911 comportaren la seua il·legalització fins a 1914. Amb el II Congrés, celebrat a València en 1914, que va significar l'inici d'una gran presència social, l'acció de la CNT s'orientava cap al col·lectivisme, l'acció directa i la vaga revolucionària.

L'obrerisme d'orientació socialista, a partir dels congressos del Partido Socialista i de la UGT en 1888, va tindre la particularitat de la duplicitat d'acció. El partit, que considerava les possibilitats polítiques del sufragi universal, i el sindicat, que es va decantar per la via reformista, amb la consideració de la vaga com un instrument de reivindicació però no revolucionari, excepció feta del període del canvi d'orientació del 1916. No obstant això, l'esperit societari s'hi va mantenir ferm en ambdues centrals durant temps.

Així doncs, a la Xàtiva de principis de segle, com a tants llocs del País Valencià, ens trobem també organitzacions constituïdes amb un sentit de classe, bé en forma sindical, aleshores anomenades *Sociedades de Resistencia*, bé en forma de partit polític. Bons exemples d'això són la secció local de la Unión Ferroviaria o la Federación Obrera, que, sense enquadrament orgànic, agrupava diverses societats obreres de la ciutat, com ara La Redentora, El Progreso del Obrero (Resistencia al Trabajo), La Luz (Arrieros), El Nivel (Albañiles), Germinal (Panaderos), Sociedad de Sombrereros o l'Agrupación Local del Partido Socialista Obrero.[36] Aquesta última, creada en 1887, la segona agrupación socialista en antiguitat a terres valencianes, va ésser durant bastant temps una organització minoritària. En octubre del 1913, en un pamflet adreçat «al cuerpo electoral», des de la pròpia Agrupación Socialista de Xàtiva es reconeixia el fet d'ésser un col·lectiu encara minoritari, en assenyalar allò de «nosotros todavía somos aquí pocos, necesitamos de cuantos sufren los rigores de esa desigualdad que impone el régimen de explotación en que vivimos».[37] Ja en 1888, la mateixa Agrupación Socialista havia estat qualificada per *El Clamor Setabense* com a microscòpica, dins un movi-

36. Arxiu Municipal de Xàtiva (AMX), lligall 2609. Escrit de l'alcalde de Xàtiva del 2 d'octubre del 1911 al governador civil de la província de València «relaciones nominales de las juntas directivas y de los socios de las distintas sociedades políticas y societarias que existen en esta ciudad», «Relación de las sociedades obreras que existen establecidas en esta ciudad» (17 abril 1916).

37. AMX, F. S, caixa 1, lligall 2609, pamflet «La Agrupación Socialista al cuerpo electoral», octubre del 1913.

ment obrer que, poc receptiu als corrents marxistes, com ja s'ha dit, donava suport polític als republicans.[38]

Al mateix moment, hi havia també, per una part, dues societats de socors mutus, La Humanitaria Sociedad de Obreros y de Socorros Mútuos (fundada en 1879) i El Círculo Obrero Setabense o Círculo de Instrucción y Protección del Obrero (creat en 1881), que tenien per objecte: els socors i protecció de la classe obrera, la seua instrucció i la promoció d'aspectes recreatius o d'oci. I, per l'altra, l'Asociación Católica de Obreros de Játiva o Círculo de Obreros Católicos Nuestra Señora de la Seo (constituït en 1884), que, com a manifestació de la resposta de l'Església catòlica als problemes del món del treball i d'oposició a la lluita de classes, tenia com a objectius: la defensa dels principis cristians i dels bons costums, el foment dels coneixements religiosos i morals, científics, literaris i artístics, la creació d'una caixa de socors mutus i proporcionar, en especial els diumenges i festius, «algunos ratos de honesta expansión».[39]

En el terreny agrícola existien dues iniciatives organitzades. Una amb més antiguitat, la Sociedad Agrícola La Protectora, fundada el 10 d'abril del 1887 dins el marc jurídic de la Llei d'associacions del mateix any, i una altra posterior, el Sindicato Agrícola de Nuestra Señora de la Seo, impulsat pel catolicisme local organitzat al voltant de l'esmentada Asociación Católica de Obreros de Játiva, el 4 d'agost del 1906 a l'empara de la Llei de sindicats agraris. A partir del 1906, vist que l'experiència demostrava que per la manera d'organització, molts cercles i associacions havien fracassat, des de l'Església catòlica es va impulsar la creació de sindicats. Les raons que s'hi adduïen eren: «carecer los católicos de organismos sociales», «hallarse nuestros enemigos perfectamente organizados», «las injusticias sociales» o «por el socialismo y el anarquismo».[40] En el programa social del catolicisme, la creació de sindicats, tant agrícoles com obrers, organitzats en federacions i confederacions (la Federación de Sindicatos Católicos de València, de base agrària, centrada fonamentalment en el xicotet i mitjà propietari es va crear en 1909, i la Confederación Nacional Católico Agraria —CONCA— va sorgir en 1916), tenien una finalitat econòmica i benèfica: «la defensa de los intereses materiales y morales de los pobres».[41]

38. Vegeu Isaïes Blesa Duet i R. Martínez Canet, «L'acció social de la Col·legiata de Xàtiva i les societats de resistència (1975-1924)», *Papers de la Costera* [Xàtiva, Associació d'Amics de la Costera], núm. 11 (2000), p. 92-111.

39. Arxiu del Cercle d'Obrers Catòlics de Xàtiva (ACOCX), *Reglamento de la Asociación Católica de Obreros de Játiva, bajo la protección de Nuestra Señora de la Seo*, Xàtiva, Imprenta y Librería de Blas Bellver, 1885.

40. A. Vicent, *Conferencias pronunciadas por el P. A. Vicent en el primer curso social inaugurado en Madrid el 2 de mayo de 1906*, Madrid, Tip. de la Revista de Archivos, 1907, p. 84.

41. Sobre el sindicalisme catòlic, vegeu Tuñón de Lara, *El movimiento obrero en la historia de España*,

Un objectiu que hauria d'ésser garantit per mitjans instructius i pel seu caràcter catòlic en tres graus: conducta honrada i cristiana, professió i acceptació dels principis catòlics socials i respecte sincer a la religió, la família i la propietat. Uns sindicats que, en teoria, no haurien d'adherir-se a cap partit polític, ni donar suport a cap moviment revolucionari ni a la violència, ni recórrer a la vaga, si no és que aquesta fóra «necesaria, justa, oportuna y legal» i que procurarien afavorir els treballadors mitjançant mesures diverses: secretariat popular, biblioteca popular, universitat professional, representació social, caixa de crèdit popular, cooperatives de consum i de producció, horts obrers, mutualitats per a malalts...[42]

Pel que fa a societats de caràcter polític, la dinàmica de la ciutat també era força interessant. Abans de la vaga general de setembre del 1911, convivien a Xàtiva: el Círculo Liberal-Monárquico (= Círculo Liberal-Conservador), amb seu a la plaça de Tetuan, 13; el Círculo Conservador; el Círculo Liberal Democrático, al carrer de Montcada, 2; el Círculo Legitimista (= Tradicionalista o Jaimista), a la plaça de Peris, 10; el Círculo de Unión Republicana, a la plaça del Cid, 6, i l'Agrupación del Partido Socialista Obrero, al carrer de Cebrián, 13. Aquestes dues últimes, com veurem més endavant, varen quedar dissoltes i els seus locals clausurats durant uns mesos per ordre de l'autoritat militar com a conseqüència de la suspensió de les garanties constitucionals en la vaga general del 1911, abans esmentada. Entre les societats de caràcter recreatiu, hem de citar, com a més destacades, el Círculo Setabense, el Círculo de Comercio i les societats musicals de La Primitiva i la Música Nueva.

Cadascun del tres blocs (oligarquia dominant, burgesies no oligàrquiques i proletariat), que, juntament amb l'Església i l'Exèrcit, protagonitzaren l'evolució i el conflicte del sistema sociopolític de la Restauració, varen tenir el seu paper a la Xàtiva del moment. En l'àmbit municipal, a la ciutat, es reproduïa la situació política general amb el control majoritari de conservadors i liberals, però amb una creixent oposició minoritària conformada pel republicanisme social, amb una considerable implantació als sectors obrers. Com a tot arreu, un dels principals instruments reguladors del sistema fou el caciquisme, mecanisme utilitzat de manera indiscriminada pels dos grans partits mitjançant el qual es fabricaven còmodes majories parlamentàries. Fins a principis del XX, els oligarques de l'arròs varen aconseguir convertir la ciutat i el seu districte en un espai controlat pels conservadors.

Madrid, Taurus, 1972, especialment les p. 413 i 496-498. Sobre el Projecte de llei de sindicats agrícoles, és interessant la informació que sota el títol «Sindicatos agrícolas» apareix a *El Obrero Seatabense*, núm. 2 (5 novembre 1904).

42. AMX, lligall 2609. Plamflet «Un programa social. Ventajas de los sindicatos agrícolas», convocatòria de la Delegación de Sindicatos per a una conferència a càrrec d'Eduardo Ibáñez Llopis.

Sols amb l'establiment del sufragi universal masculí i el canvi de postura política dels sectors afins al republicanisme, el lliurepensament i la maçoneria, malgrat la influència del caciquisme, les coses començaren a canviar i, a partir del 1902, el districte de Xàtiva fou de domini liberal en la majoria d'ocasions.

Com ja hem assenyalat amb anterioritat, als anys inicials del segle XX, el districte de Xàtiva, igual que els de la majoria de la província, encara no tenia el nombre d'escoles públiques d'ensenyament primari que la Llei Moyano disposava al seu articulat. Una situació que es reproduïa, també, a Xàtiva. Així, per exemple, en 1909, la ciutat comptava amb tan sols sis escoles públiques de primer ensenyament (una superior i dues elementals de xics, i una superior i dues elementals de xiques) i una de pàrvuls, quan, segons la norma legal, d'acord amb el nombre d'habitants, haurien d'haver-n'hi cinc més d'elementals de xics i cinc més d'elementals de xiques.

Unes escoles que eren situades en locals que no reunien, en tots els casos, les condicions de capacitat ni d'higiene «que fuera de desear» (per exemple, dels lavabos de les de la Casa de l'Ensenyança es deia que resultaven d'«una suciedad repugnante» i «perniciosos á la salud»). Uns establiments en els quals s'observaven «abusos» per part d'alguns mestres d'ambdós sexes respecte «á vacaciones, licencias y falta de cumplimiento de algunos de sus deberes». Uns llocs en els quals, amb freqüència, la labor «ardua y celosa» dels mestres «se estrella en la inconsecuencia de la asistencia a clase por parte de los niños». Uns col·legis en els quals, encara que en el seu conjunt l'estat de l'ensenyament era conceptuat per la Junta Local d'Instrucció Pública com a «notable y bueno y sobresaliente», en alguns casos, no s'adaptaven en el sistema d'ensenyament a «las modernas exigencias de la pedagogia» i deixaven «mucho que desear en el método adoptado para la enseñanza». Uns centres en els quals els inspectors d'educació, en les seues visites, constataven l'incompliment de l'obligació municipal «del abono de las cantidades que por alquileres y otros conceptos se adeudan á los señores profesores de esta localidad».[43] Una situació de l'escola pública que es reflecteix perfectament en les dades sobre analfabetisme, que són ben clares: en 1900 el 67,99 % dels homes i el 75,74 % de les dones, i en 1910, el 66,21 % i el 70,90 %, respectivament.[44]

A finals del XIX i durant les primeres dècades del XX, a més de la de les escoles públiques que acabem de mencionar, i la de les societats instructives i de socors

43. Vegeu AMX, *Libro de actas de la Junta Municipal de Primera Enseñanza*, llibre 1331, de 1901 a 1915. Actes de les sessions de 13 de juliol de 1904, 18 de setembre de 1905, 8 de setembre de 1808, 3 de desembre de 1913 i 19 d'octubre de 1914.

44. L. M. LÁZARO LORENTE, *Las escuelas racionalistas en el País Valenciano...*, València, Universitat de València i Nau Llibres, 1992, p. 151-152.

de La Humanitaria i del Círculo de Instrucción y Protección de Obreros o la de la Sociedad de Obreros Albañiles per a impartir classes de dibuix atesa «la eficacia que constituye la geometría para su oficio»,[45] hi havia, també, l'oferta de diversos centres privats que en la seua majoria o eren d'orientació catòlica o estaven en mans d'ordes religiosos. Sobre això, haurem d'esmentar: Colegio Setabense —creat en setembre de 1888—, Casa Beneficencia o Colegio de la Inmaculada —en activitat des del 1889—, Colegio de Nuestra Señora de la Seo —en funcionament des d'abril del 1904—, Escuelas Católicas —amb autorització d'obertura des del 1902, però en marxa, amb caràcter particular des del 1886 i amb escola nocturna d'adults des de la segona part de la dècada del 1880—, Colegio Franco-Español —amb docència des del 1900—, Escuela de José M. Garí —autoritzada en 1904, però s'impartien classes des del 1900—, Escuela San José —establerta l'any 1879—, Escuela de D. José Vicente Romero —en exercici docent des del 1890—, Escuela de la Unión Republicana —oberta en 1898—, Escuela Nocturna —fundada en 1904—, Escuela Cervantes —amb activitat des del 1913—, Escuela del Españoleto —va començar les classes en 1908— o Escuela Laplace —en funcionament des del 1912. En aquest breu estudi, ens detindrem en l'anàlisi de les vinculades al moviment laicoracionalista: l'Escuela de la Unión Republicana i l'Escuela Laplace.

2.2. *L'Escuela de la Unión Republicana*

Aquest centre docent dedicat a l'ensenyament de xiquets d'entre quatre i catorze anys l'hem de contextualitzar dins el conjunt d'experiències educatives de caràcter laicorepublicà promogudes des de finals del XIX i principis del XX, bé per la maçoneria i el lliurepensament, bé pel republicanisme blasquista, que perseguien la secularització de l'ensenyament mitjançant la constitució d'una alternativa tant a l'escola pública oficial com a la de caire catòlic. Va ésser creada en 1898 per la Juventud Republicana als locals de la Sociedad Unión Republicana, seu del partit dels republicans blasquistes, i amb el suport d'aquesta última, que tenia la seu social, aleshores, a la plaça del Cid, número 6 (on ara hi ha l'actual Arxiu Municipal, a la plaça de la Trinitat). A la planta baixa, s'hi trobava el local per a l'esbargiment dels socis de la Unión i, a la primera, les dependències escolars següents: l'antesala, el saló rebedor i el saló de classes amb unes dimensions de 13 × 9,80 metres i tres balcons, que donaven a la plaça. Segons l'informe per a la inscripció i legalització de l'escola, emès en setembre de 1904 pels membres de la Junta Local de Primer Ensenyament, Vicente Blasco, metge, i Luis

45. «Notas pedagógicas. Los albañiles», *El Progreso*, núm. 2 (19 juliol 1913).

Gordó, mestre d'obres, les condicions higièniques i pedagògiques eren qualificades d'«excelentes».[46]

Per l'expedient administratiu d'inscripció legal del centre educatiu, sabem que l'1 de setembre de 1904, aprofitant la necessitat d'acomplir amb els preceptes normatius d'autorització per la continuïtat de l'escola, derivats de l'aplicació del Reial decret, d'1 de juliol de 1902, i de l'article 2n de la Reial ordre, de 22 de setembre del mateix any, la Junta Municipal del partit Unión Republicana a Xàtiva va aprovar un Reglament que concretava sobre el paper els plantejaments de renovació tant materials com organitzatius i metodològics que s'havien aplicat al centre educatiu des de l'any anterior, 1903, sota la direcció d'Ángel de Gregorio S'pino, de vint-i-cinc anys, llicenciat en filosofia i lletres i natural d'Andújar. Moment a partir del qual, el centre educatiu va passar a denominar-se *Escuela Laica El Progreso*.

Aquesta renovació, el plantejament metodològic que s'hi exposava, «educación integral», o la consideració i objectius del centre com a «obra patria» per a la «difusión de las ciencias positivas y de las nuevas aspiraciones»,[47] ens mostren, en el cas d'aquesta institució escolar laicorepublicana de Xàtiva, el mateix que va ocórrer a la resta del País Valencià des de l'inici del segle fins al 1914, la progressiva aproximació de l'escola laica sostinguda pels republicans al model racionalista. Un apropament a postures educatives més radicals que, com ja s'ha dit, va formar part de l'estratègia de lluita política del republicanisme en la perspectiva d'aconseguir ampliar la seua base electoral entre les classes obreres.[48]

Segons el nou reglament, el centre educatiu, fundat per la Juventud Republicana amb el suport de la Unión Republicana de Xàtiva, hauria d'ésser, per sempre, propietat dels seus fundadors i administrat per mitjà d'una junta nomenada a l'efecte, que es regiria per un reglament específic. La direcció tècnica va quedar assignada al professor Ángel de Gregorio S'pino a qui, a més a més, se li conferien atribucions sobre la «higiene del local y demás requisitos que se hubieren de cumplimentar con motivo de la inscripción de esta escuela en el Registro Oficial del Reino».[49]

46. AMX, *Libro de actas de la Junta Municipal de Primera Enseñanza*, llibre 1331, de 1901 a 1915. Acta de la sessió extraordinària del dia 20 de setembre de 1904, núm. 34, de la Junta Local de Primer Ensenyament.

47. Arxiu de la Universitat de València (AUV), E. M., lligall 138-213. Escuela Laica El Progreso, «Reglamento por el que se ha de regir la misma», article 2n del capítol 1r i disposicions finals.

48. Vegeu L. M. Lázaro Lorente, *Las escuelas racionalistas...*, València, Universitat de València i Nau Llibres, 1992, especialment les p. 35-47 i 145-152.

49. AUV, E. M., lligall 138-213, *Escuela Laica El Progreso*, «Reglamento por el que se ha de regir la misma», disposicions finals.

L'edat d'escolarització de l'alumnat comprenia el període entre els cinc i els catorze anys, ambdós inclosos. El nombre total no hauria d'excedir mai del centenar, que s'organitzarien en tres seccions. A la primera, hi quedaven adscrits els de la classe superior; a la segona, els de l'elemental, i a la tercera, els de la de pàrvuls. A més a més, cadascuna es subdividiria en les seccions que el professorat estimara pertinent d'acord amb la matrícula que hi haguera en aquell moment. La superior i l'elemental restaven al càrrec del professor director tècnic de l'escola, amb una retribució mensual de cent cinquanta pessetes, i la de pàrvuls, sota la responsabilitat d'un auxiliar, que en cobrava mensualment setanta-cinc.

Per a la neteja del centre educatiu hi havia una persona que, «convenientemente retribuida y provisionada de los enseres y efectos necesarios para la limpieza», quedava específicament encarregada d'agranar i llevar la pols diàriament, controlar l'aigua del dipòsit, mantenir molt nets els gots que utilitzaven els alumnes per a beure... Al professorat se li encomanava que la persona responsable de la neteja complira «fielmente su cometido» i que l'alumnat adquirira el costum de «presentarse en sus clases convenientemente aseados». Els utensilis, mobiliari, material científic i didàctic... constaven en un inventari duplicat en poder de la Junta Administrativa de l'escola i del director.[50] La compra dels efectes i utensilis de neteja, el manteniment i les reparacions del mobiliari (taules, cadires, armaris, bancs...) i del material didàctic i científic (mapes, cartells, quadres d'idees democràtiques, d'horaris, d'assignatures, de pesos i mesures...) eren sempre pel compte de l'administració de l'escola i a càrrec seu, i en cap cas se li podia exigir a un pare d'alumne «el pago o reparo de lo que éste rompiera en la escuela».[51]

El calendari del curs escolar comprenia des de l'1 de setembre al 30 de juny, tots els dies de la setmana, excepció feta dels diumenges, el primer dia de cada any, l'onzè de febrer i el primer de maig, i en horaris de 8 a 11 del matí i de 2 a 5 de la vesprada, entre l'1 de setembre i el 30 d'abril, i de 8 a 11 del matí i de 3 a 6 de la vesprada, des de l'1 de maig fins a l'acabament del curs. Una vegada finalitzat aquest, el mes de juliol, tenien lloc els exàmens finals i un acte públic de distribució de premis als alumnes més reeixits, bé per la bona conducta i constant aplicació durant el curs, bé pel resultat de les proves finals. Tot seguit començaven les vacances d'agost.

Al llarg de les trenta-sis hores setmanals de classe, per al còmput horari de les matèries que componien el currículum es plantejava la proposta següent: escrip-

50. AUV, E. M., lligall 138-213, *Escuela Laica El Progreso*, «Relación del material científico y demás enseres que tiene la misma».

51. AUV, E. M. lligall 138-213, *Escuela Laica El Progreso*, «Reglamento por el que se ha de regir la misma», articles 16è, 17è i 18è, capítol 4t.

tura, lectura i aritmètica amb sis hores setmanals; gramàtica amb tres; geometria, història, geografia, física, urbanitat i cortesia, arts i oficis, indústria i comerç i higiene i economia amb una i mitja. A més, constaven tres hores setmanals per a: entrades, eixides, control de faltes d'assistència, revisió personal... Però, realment, si mirem la distribució setmanal de les assignatures de dilluns a dissabte, en horari de matí i vesprada, podem veure que s'hi introduïren alguns canvis en el nombre d'hores de determinades matèries amb la finalitat de poder dedicar l'última hora de la vesprada dels dissabtes a *conferencias* sobres drets i deures, arts, indústries... A més, s'hi incloïa, en la vesprada de dijous, una quarta hora de classe dedicada a la gimnàstica. En resum, l'horari setmanal quedava de la manera següent:

Taula 1
Horari setmanal

	Dilluns	*Dimarts*	*Dimecres*	*Dijous*	*Divendres*	*Dissabte*
			Matí			
1a	Aritmètica	Aritmètica	Aritmètica	Aritmètica	Aritmètica	Aritmètica
2a	Gramàtica	Geografia	Gramàtica	Història	Gramàtica	Geografia
3a	Física	Història	Geometria	Urb./Cort.	Arts i Oficis	Indús./Comerç
			Vesprada			
1a	Escriptura	Escriptura	Escriptura	Escriptura	Escriptura	Escriptura
2a	Urb./Cort.	Arts i Ofic.	Física	Geografia	Geometria	Hig./Econ.
3a	Lectura	Lectura	Lectura	Lectura	Lectura	Conferències
4a	–	–	Gimnàstica	–	–	–

Entre les obligacions de l'alumnat, destacarem que hauria de: cursar «todas las asignaturas del método adoptado, en el transcurso de 3 años»,[52] obeir els mestres com els seus pares, complir els càstigs que li foren imposats, mantenir l'endreçament adient i la consegüent atenció a les explicacions, no eixir de l'escola sense permís, justificar les faltes d'assistència (dotze faltes consecutives o trenta d'alternades sense justificació implicaven la baixa d'ofici en l'escola) o saludar el professorat amb respecte tant a l'entrada com a l'eixida de les classes.

52. AUV, E. M., lligall 138-213, *Escuela Laica El Progreso*, article 8è, capítol 2n.

Sobre els drets, cal esmentar que l'alumne que hagués patit un càstig no assenyalat al reglament o qualsevol abús per part dels docents podia queixar-se als inspectors d'educació durant la visita d'aquestos al centre docent. A més, tots aquells alumnes que foren donats d'alta en arts i oficis continuarien inscrits al llibre matrícula fins als setze anys, període al llarg del qual tindrien dret que tots els mesos, de manera gratuïta, se'ls explicaren les lliçons que hagueren oblidat. Acomplida aquesta edat podrien seguir exercint aquest dret en les classes nocturnes del centre educatiu.

A l'Escuela Laica El Progreso quedava «terminantemente prohibido pegar a los alumnos» i els càstigs es concretaven en les possibilitats següents: *a*) dues amonestacions consecutives, *b*) dues vegades «castigados de pié», *c*) «retenidos una hora», *d*) «(o dos) en la escuela» després de finalitzar les classes, *e*) «retenidos de sol a sol» amb avís als pares de família perquè atengueren «la alimentación» de l'alumne, *f*) separació dels companys en «un banco designado al efecto» o, finalment, *g*) l'expulsió, però cap alumne ho podria ésser sense «haber sufrido antes los citados castigos por su orden aumentativo».[53]

La creació i el desenvolupament de centres educatius d'aquest tipus, que en el fons representaven un model sociopolític alternatiu i contraposat al del conservadorisme d'orientació catòlica, varen suscitar un fort enfrontament ideològic amb les postures de la jerarquia eclesiàstica. El plantejament general d'oposició de les mentalitats clericals conservadores davant les iniciatives educatives de caire laic, integral o racionalista ens el trobem també a la Xàtiva de finals del segle XIX i principis del XX. La posició de la jerarquia catòlica xativenca, defensora de les escoles catòliques i contrària a les experiències docents com les de l'Escuela Laica El Progreso, es va reflectir perfectament a les pàgines d'*El Obrero Setabense* (1894), òrgan d'expressió del Círculo de Obreros Católicos de Xàtiva, que, sobre això, va mantenir un constant debat amb *El Progreso* (1894), setmanari d'orientació republicana, al qual qualificava d'«el insensato y feo papelucho de la *manu republicano-ácrata*».[54]

A títol d'exemple citarem que, des del setmanari d'orientació catòlica, amb ocasió de la renovació, en agost del 1904, del pla d'estudis del centre educatiu de la plaça del Cid, es deia que era un establiment docent que no tenia «padre ni genealogia, como Melquisedech», on, perquè no hi faltara «la igualdad republicano-socialista», eren òrfenes les arts, la ciència, els llibres, els mestres, la instrucció, l'educació i els alumnes. Una escola laica qualificada com a Casa de Huérfanos perquè es considerava que sense Déu no hi havia «orden en el amor», ni «virtud», ni «amor» i que, per tant, en «las Escuelas sin Dios» tampoc no hi havia ni «sólida

53. AUV, E. M., lligall 138-213, *Escuela Laica El Progreso*, article 15è, capítol 3r.
54. «PAPELUCHO = CERO», *El Obrero Setabense*, núm. 1 (20 agost 1904).

virtud», ni «verdadera educación», i els alumnes que hi assistiren eren «huérfanos en orden a la educación».[55]

Amb posterioritat, des del mateix mitjà, s'arribaria més lluny amb afirmacions com que l'escola laica «no solamente hace apóstatas, por oposición a las leyes de la Iglesia», sinó que feia «ciudadanos díscolos», perquè el seu objectiu principal era «desarrollar en el corazón de la juventud el amor al libertinaje y a la rebeldia».[56] En conseqüència, aquest tipus d'escola era qualificada pel setmanari catòlic com «la escuela del crimen», que «excluye a la religión y prescinde de Dios».[57] Una línia argumental que explica que l'ensenyança impartida a les escoles catòliques, com ara les del Círculo de Obreros Católicos, les de Nuestra Señora de la Seo o les de La Inmaculada de Xàtiva, rebera al mateix *El Obrero Setabense* els adjectius de «completa é integral» i la de «las escuelas laico-ateas», com la d'*El Progreso*, els de «incompleta, mutilada, monstruosa y absurda».[58]

Amb Canalejas en el Govern des del 9 de febrer del 1910, després de la caiguda de Moret, en l'àmbit estatal, s'hi va fer evident una voluntat reformista que, fins al seu assassinat, el 12 de novembre del 1912, es va concretar en una àmplia labor legislativa del Govern: aprovació del servei militar obligatori i d'un important paquet de lleis socials de clar sentit intervencionista per part de l'Estat, liberalització de l'ensenyament i reformes fiscals parcials. Però no s'hi va abordar la qüestió del caciquisme i, amb el pas del temps i l'enfortiment del seu partit, Canalejas va abandonar la política d'aproximació a les forces progressistes i no dinàstiques, deixant de banda tot allò que implicava a l'inici el seu: «Yo solicito el concurso de los republicanos, de los socialistas y de los demócratas españoles».[59] En aquest context, aprovada, el 23 de desembre del 1910, la Llei sobre associacions religioses (més coneguda com la Llei del candau) amb una afirmació de la independència de l'Estat davant altres poders, impulsada una certa liberalització de l'ensenyament, a Xàtiva, fent-se ressò de convocatòries d'àmbit estatal, tingueren lloc diversos actes públics en pro del que significava el moviment escolar laicoracionalista i en contra.

Així, per exemple, el 28 de febrer de 1910, en ple període de conjunció republicanosocialista (que va quedar establerta el 7 de novembre del 1909), al Teatro Círculo Obrero es va fer un míting, al qual va assistir el diputat Azati, «con el fin de propagar la conjunción de dichos partidos y pedir a los poderes constitucionales la apertura de las escuelas laicas, la neutralización de la enseñanza oficial, ser-

55. «Casa de Huérfanos en Játiva», *El Obrero Setabense*, núm. 1 (20 agost 1904).

56. «El ideal de la escuela laica», *El Obrero Setabense*, núm. 2 (17 setembre 1904).

57. «La escuela del crimen», *El Obrero Setabense*, núm. 2 (4 març 1905) i núm. 2 (7 gener 1905).

58. «Cosas de Játiva», *El Obrero Setabense*, núm. 1 (17 novembre 1904).

59. Vegeu Julio Aróstegui Sánchez, «La España de los revisionismos», a *Historia de España*, Madrid, Historia 16, 1986.

vicio militar obligatorio y derogación de la Ley de Jurisdicciones [aprovada en març del 1906 i per la qual se sometien al fur militar els judicis de delictes contra la pàtria i l'exèrcit]».[60]

Aprofitant la convocatòria de mobilització estatal del conservadorisme clericalista enfront del moviment escolar laicoracionalista amb el lema: «No queremos escuelas laicas», la resposta del catolicisme xativenc a la manifestació republicanosocialista de febrer no es va fer esperar. Una de les accions de les mentalitats clericals conservadores xativenques que millor demostra les seues actituds ideològiques de rebuig enfront de les escoles laiques, perquè, en el fons, representaven un model sociopolític alternatiu al vigent sorgit de la Restauració, va ésser la celebració, el 20 de març de 1910 (Diumenge de Rams), al recinte «del Calvario del Oeste (vulgo de Capuchinos)», d'un «mitin católico», de caràcter intercomarcal, sota la referència: «Tampoco nosotros queremos escuelas laicas» i amb la participació d'«oradores tan elocuentes como sabios».

L'acte va ésser preparat per una Junta Organizadora formada per: José Gironés, president de la Juventud Católica; Gregorio Martínez, president del Círculo Tradicionalista; Landelino Acevo, director del Colegio Setabense; Ramón Sanz, president del Círculo de Obreros Católicos; Ricardo Albert, president del Sindicato Agrícola de Nuestra Señora de la Seo; Manuel Sánchez, registrador de la Propietat; Vicente Barona Cherp, notari; Salustiano F. Checa, metge; Luis Vidal, metge; José Blasco Piñana, advocat; Miguel Ibáñez, metge; Emilio Climent, advocat; Ricardo Font Gual, propietari; Rafael Reig, comerciant; José Garí Fabregat, president de les Conferencias de San Vicente de Paúl; José Blasco Richart, president de la Congregación de San Luis Gonzaga; director d'*El Obrero Setabense*.

Segons les instruccions que s'adjuntaven al manifest de convocatòria, fins a les dues de la vesprada del mateix 20 de març, es podrien remetre o presentar davant la Junta Organizadora adhesions individuals o col·lectives. Per la qual cosa es demanava que «todos los señores sacerdotes, la comunidades religiosas y los católicos en general, círculos católicos, católico-políticos, sociales y económicos y asociaciones religiosas» dirigiren les seues manifestacions de suport a l'Academia de la Juventud Católica Setabense, secció del Círculo de Obreros Católicos de Xàtiva, creada el mes d'abril del 1905, ja que el seu president va exercir de «secretario general de la Junta Organizadora». L'accés al local del míting es realitzaria per «rigurosa presentación de las entradas personales y gratuitas» prèviament facilitades per l'organització. Amb aquesta finalitat els capellans de les distintes parròquies i els presidents dels distints centres i corporacions participants haurien de sol·lici-

60. AMX, lligall 2609, escrit dels partits socialista i republicà adreçat a l'alcalde constitucional de Xàtiva, el 27 de febrer del 1910.

tar, amb antelació suficient, el nombre d'entrades necessàries. Els assistents a l'acte haurien de trobar-se al recinte abans de les tres, «absteniéndose de dar a la entrada, salida o durante la celebración del acto, gritos y aclamaciones que, desnaturalizando la índole de la asamblea, den pie a los adversarios para quitarle importancia o trascendencia».

Seguint les orientacions generals, el no del catolicisme de Xàtiva al moviment escolar alternatiu que representaven les escoles de caràcter laicoracionalista («no las queremos», deien al full de convocatòria) partia de la ferma convicció de tots els catòlics de què «el incendio de Barcelona» (les conseqüències sociopolítiques de l'anomenada *Setmana Tràgica*) no havia estat extingit encara, que era viu, però «oculto» i que «la tea incendiaria» brillava amb «fulgor siniestro, en el fondo de las escuelas laicas».

Segons es deia al manifest de convocatòria, en el cas xativenc, «el grito noble y espontáneo» que escapava «de todos los pechos españoles»: «No queremos escuelas laicas», quedava concretat amb el «Tampoco nosotros queremos escuelas laicas», i es fonamentava en idees com: el sentiment religiós, «pues que asestan (las escuelas laicas) sus tiros contra Dios»; l'esperit nacional, «pues que pretenden destruir la Patria»; l'amor «a nuestros hogares que tratan de incendiar»; l'amor «a nuestros niños que quieren corromper»; l'amor «a nuestros pobres y enfermos cuyos asilos y hospitales han jurado destruir» o l'obligació, en consciència, «de conservar el órden social amenazado».

A partir d'aquestos arguments, la crida va ésser: «A defendernos pues; a todos nos incumbe». Una convocatòria adreçada a les autoritats, als pares, als rics, als pobres, a les dones... Les autoritats eren instades a intervindre perquè les amenaçava «la anarquia»; els pares perquè els volien furtar l'afecte dels fills; els rics perquè «sin provecho de nadie, tienden a destruir vuestra propiedad»; els pobres perquè «batidas las trincheras de la caridad, os arrancarán el patrimonio de la fé»; les dones perquè no es deixaren «despojar vuestra cristiana dignidad, que el nuevo paganismo será para vosotras mil veces más feroz».[61]

Seguint, també, els criteris generals de les seues direccions polítiques, la contestació de les forces progressistes de Xàtiva enfront de la mobilització catòlica es va produir uns mesos després amb l'organització d'un míting i d'una manifestació anticlerical el 3 de juliol del 1910 on van concórrer uns quatre mil assistents «con el mayor orden y sin incidente alguno», segons l'informe remès per l'alcalde de Xàtiva al governador civil de València.[62] Però, ja abans, en la celebració de

61. AMX, lligall 2609, «Mitin católico en Játiva».

62. AMX, lligall 2609, «Mitin católico en Játiva», escrit de l'alcalde de Xàtiva, el 3 de juliol del 1910, en què informa el governador civil de la celebració d'un «mitin y manifestación anticlerical».

l'1 de maig del 1910, durant el desenvolupament del tradicional míting organitzat, en aquesta ocasió, al Teatro Círculo Obrero, es reclamava, entre altres qüestions: jornada màxima legal de vuit hores, realització d'obres en la ciutat a càrrec de l'Estat amb la finalitat de facilitar treball per a la classe obrera, pau amb tots els pobles..., «Libertad de los presos que quedan en las cárceles españolas, por consecuencia de los sucesos de julio.»[63] Una proposta que, entre altres («leyes que beneficien a la clase obrera»), es va repetir en la mateixa celebració de l'any següent, 1911, amb demandes com: «la revisión de los procesos de Francisco Ferrer y demás fusilados en Montjuic por los sucesos de julio de 1909».[64]

D'acord amb la dinàmica de manifestar, en l'àmbit local o comarcal, el suport o el rebuig a les iniciatives que amb caràcter general organitzaven els partidaris bé del catolicisme bé del progressisme, el 2 d'octubre del 1910, els catòlics de l'arxiprestat de Xàtiva, a la vista d'«el grandioso movimiento de protesta» iniciat a tot Espanya per a defendre els «imprescriptibles derechos y sacrosantos intereses» de la religió catòlica i reprovar el Govern per la iniciativa de la Llei del candau, varen organitzar al Calvari de la Llosa de Ranes «un grandioso *aplech*» amb missa de campanya, discursos d'oradors eclesiàstics i seglars. Al voltant d'aquest acte, centrat, com hem dit, en el rebuig a l'aprovació d'una futura llei sobre associacions religioses (Llei del candau), es criticava en el fullet de convocatòria el suport governamental a la neutralització de l'ensenyament oficial amb afirmacions com que des del poder es considerava «necesario tornar laica, o en otros términos, paganizar la escuela con la enseñanza neutra, hipócritamente impía».[65] Segons la informació remesa per l'alcalde al governador civil a tal manifestació catòlica «exclusivamente para protestar ley candado y disposiciones Gobierno en cuestión clerical», hi varen assistir unes dues mil persones «mayoria mugeres y niños siendo mas de la mitad de Llosa y el resto pueblos inmediatos» i «muchos eclesiásticos», i no hi van participar ni «alcaldes ni ayuntamientos».[66]

Per la seua part, el «Comité de Conjunción republicano-socialista» de Xàtiva, «próxima la reapertura de las Cortes y secundando el movimiento general dispuesto por los organismos superiores de los partidos republicano y socialista», va convocar una manifestació pública per a la vesprada del diumenge 7 de maig del 1911 (a partir de les 17 hores) amb l'objectiu d'enfortir l'autoritat dels seus

63. AMX, lligall 2609, «Mitin católico en Játiva», fullet de convocatòria de l'1 de maig del 1910.

64. AMX, lligall 2609, «Mitin católico en Játiva», sol·licitud d'autorització per a la celebració de l'1 de maig del 1911 presentada davant l'alcalde constitucional de Xàtiva.

65. AMX, lligall 2609, «Mitin católico en Játiva», fullet de convocatòria per al 2 d'octubre del 1910, «A los católicos del arciprestazgo de Játiva» sota el lema «Por la religión y la patria».

66. AMX, lligall 2609, «Mitin católico en Játiva», escrit del 2 d'octubre del 1910 adreçat per l'alcalde de Xàtiva al governador civil de València.

representants a les Corts amb vista a la campanya que anaven a encetar per tal d'aconseguir l'aprovació dels projectes de «servicio militar obligatorio, abolición del impuesto de consumos, revisión del proceso Ferrer» i d'altres que pensaven expressar en les conclusions que s'havien d'entregar al final de la manifestació a l'alcalde per tal que li foren «remitidas al jefe del Gobierno».[67] A la manifestació anunciada per republicans i socialistes, que va finalitzar a les setze hores, varen participar mil «concurrentes» i es va realitzar «con el mayor orden y sin incidente alguno».[68]

En paral·lel a tots aquestos esdeveniments, l'escola laica del Círculo de Unión Republicana va anar evolucionant cap als postulats escolars racionalistes. Així, quan en setembre de 1909, l'Ajuntament de Xàtiva li va remetre al governador civil de València els antecedents relatius a les escoles privades existents a la ciutat, d'acord amb la petició d'aquest últim perquè se li traslladara «relación comprensiva de las escuelas no oficiales», i s'hi especificara: data de l'inici del funcionament, institució o persona responsable, professorat, «ideas políticas» d'aquest, «tendencia de la enseñanza» i sexe i nombre aproximat d'alumnes, l'escola laica dels republicans ja havia deixat d'anomenar-se *El Progreso*.

Segons la informació municipal que s'hi va facilitar, des de gener de 1907, el centre havia passat a anomenar-se *Escuela Moderna del Círculo de Unión Republicana*, sota la direcció tècnica del mestre José Vicente Romero Cardona, les idees polítiques dels titulars, lògicament, eren republicanes, la tendència de l'ensenyament era laica i escolaritzava un total de quaranta alumnes d'edats compreses entre quatre i catorze anys.[69] Aquesta nova denominació ens suggereix l'evolució progressiva de l'escola laica de Xàtiva sostinguda pel republicanisme, cap al model racionalista de l'Escuela Moderna de Ferrer i Guàrdia amb l'objectiu d'estratègia politicosocial ja apuntat amb anterioritat.

Les actituds d'enfrontament ideològic, que es reflecteixen ben bé en les exemplificacions esmentades amb anterioritat per al cas de Xàtiva, l'oposició del conservadorisme clerical a l'emergència de qualsevol alternativa escolar que qüestionara el model sociopolític sorgit de la Restauració, comportaren una forta repressió de l'aparell estatal enfront de les propostes de les escoles laiques i racionalistes, fet que impedí tant la seua consolidació i progrés com la renovació escolar. Bon exemple d'aquesta situació el trobem en els tancaments generalitzats de cen-

67. AMX, lligall 2609, «Mitin católico en Játiva», fullet del 6 de maig del 1911 d'«El Comité de Conjunción», en què convoca «A los republicanos y socialistas de Játiva» a una «Manifestación» per al dia 7 de maig del 1911.

68. AMX, lligall 2609, «Mitin católico en Játiva», informe del 7 de maig del 1911 de l'alcalde de Xàtiva adreçat al governador civil de la província de València.

69. AMX, lligall 635, «Antecedentes relativos a las escuelas privadas que existen en esta población».

tres escolars laics i racionalistes produïts en 1909 arran de la Setmana Tràgica de Barcelona.[70]

En el cas que ens ocupa, com a conseqüència dels fets ocorreguts durant la vaga general de setembre del 1911, que varen comportar la promulgació del Reial decret, de 18 de setembre del 1911, de suspensió de les garanties constitucionals, i el Ban del capità general de la regió, general Echagüe, de la mateixa data, en què declarava l'estat de guerra,[71] quedaren clausurades nombroses societats i escoles en la província de València. A Xàtiva, segons *El Pueblo*, ho foren, La Socialista i l'Escuela Laica del Círculo de Unión Republicana[72] (que com ja hem vist utilitzava, des de 1907, la denominació d'*Escuela Moderna del Círculo...*). És a dir, les agrupacions locals del Partido Socialista Obrero i de la Unión Republicana, així com l'escola laica creada pels republicans de Xàtiva a finals del XIX.

La clausura d'ambdues organitzacions va implicar l'ocupació dels seus locals per part de forces de la Comandància Militar de Xàtiva, que s'hi incautaren de documents diversos (llibres d'actes i de socis, reglaments de funcionament, llibres, segells...), que, temps després, li varen ésser entregats a l'autoritat municipal. A més, mitjançant ofici del 18 d'octubre del 1911, li va ser comunicat a l'alcalde de la ciutat l'acord de l'autoritat militar, del 15 del mateix mes, de «disolución» de l'Escuela Moderna del Círculo de Unión Republicana.[73] Dies després, el 26 d'octubre, seguint les instruccions rebudes, el responsable municipal posava en coneixement del governador civil de València que tot el que s'havia disposat sobre el tancament de l'escola li havia estat notificat a D. David Arroyo, persona que, per a les autoritats, era el director de l'esmentada escola en aquell moment, i que va signar el vistiplau i els va manifestar, segons es deia a l'informe de la primera autoritat municipal: «que nunca ejerció el cargo de director de la mencionada escuela; resultando además que hace tiempo que dicho centro de enseñanza no funcionaba».[74]

Restablert l'ordre constitucional el 17 de gener del 1912, tant la societat dels republicans com la dels socialistes reanudaren les seues funcions. En primer lloc,

70. Vegeu L. M. LÁZARO LORENTE, *Las escuelas racionalistas en el País Valenciano...*, València, Universitat de València i Nau Llibres, 1992, p. 22-25; L. M. LÁZARO LORENTE, *La Escuela Moderna de Valencia...*, València, Universitat de València i Nau Llibres, 1992, p. 267-313.

71. Per al cas concret de Xàtiva, vegeu I. BLESA DUET i R. MARTÍNEZ CANET, «L'acció social de la Col·legiata...», *Papers de la Costera* [Xàtiva, Associació d'Amics de la Costera], núm. 11 (2000), p. 108.

72. Hemeroteca Municipal de València (HMV), «Sociedades y escuelas clausuradas», *El Pueblo*, núm. 1 (21 octubre 1991).

73. AMX, lligall 2609, ofici del 18 d'octubre de 1911, que conté el del capità general de la regió, del 15 del mateix mes i any.

74. AMX, lligall 2609, ofici de l'alcalde de Xàtiva, del 26 d'octubre del 1911, dirigit al governador civil de València.

el Círculo de Unión Republicana, a sol·licitud de Lino Casesnoves, mitjançant providència del 3 de febrer del 1912 del governador civil de València, i, unes setmanes després, l'Agrupació Socialista, a petició de José Albert Gil, per resolució del 18 de març del 1912 del mateix governador civil. Però la clausura de l'escola laicomoderna dels republicans va significar la seua desaparició. No obstant això, amb referència a la informació que l'alcalde de la ciutat va transmetre al governador civil («hace tiempo que dicho centro de enseñanza no funcionaba») hem d'entendre que no hauria de ser del tot certa, ja que, com veurem tot seguit, els locals del Círculo de Unión Republicana de Xàtiva varen acollir, la vesprada del 25 de març del 1911, una conferència de l'«incansable e ilustrado propagandista» José Casasola, director de l'Escola Racionalista de València, sobre el tema «La enseñanza racionalista».[75]

Però Casasola no fou l'únic activista del racionalisme que va visitar Xàtiva en aquest període. Al mitíng que va tenir lloc el 18 de maig del 1912 al Teatro Círculo Obrero, organitzat pel Comité Propresos, entre d'altres, hi va participar Adelfa Blasco, professora de l'escola racionalista d'Elx. Tots aquestos aspectes ens confirmen l'aproximació del republicanisme xativenc al model escolar racionalista que es concretaria més endavant amb la creació a la ciutat de l'Escuela Laplace.

2.3. *Escuela Laplace*

La sol·licitud de creació formal d'aquesta escola d'orientació racionalista, a l'estil de l'Escuela Moderna de Ferrer i Guàrdia, al carrer de Sant Agustí de Xàtiva, va ser formulada per José Casasola Salmerón en començar el curs escolar 1912-1913. Però, com veurem tot seguit, la seua materialització va ser possible gràcies a la implicació i al suport d'un sector de la població xativenca ideològicament progressista i políticament republicà i anticlericalista.

L'inici de les classes es va produir el 4 de novembre del 1912. El 10 del mateix mes i any, Casasola, que, amb anterioritat, havia estat mestre d'un centre racionalista a Poble Nou, col·laborador directe de Ferrer i Guàrdia, director de l'Escuela Moderna de Barcelona, fundador i director de l'Escuela Laplace, també a Barcelona i, finalment, director de l'Escuela Moderna de València,[76] va sol·licitar de l'Ajuntament de Xàtiva «la inspección del local» on havia instal·lat l'Escuela Laplace perquè es consignara «su conformidad con lo prevenido en las ordenanzas mu-

75. AMX, lligall 2609, pamflet anunciador de la conferència de José Casasola al Círculo de Unión Republicana.

76. AGA-MEC, lligall 7642, exp. 77, expedient personal de José Casasola Salmerón.

nicipales» i se li lliurara el certificat corresponent, que hauria d'anar unit a l'expedient de legalització tramitat davant el rector del districte universitari de València, d'acord amb el que ordenava el Reial decret, d'1 de juliol, i la Reial ordre, d'1 de setembre de 1902.[77]

Encara que per al dia 13 del mateix mes es va convocar la Junta Local de Primera Enseñanza amb la finalitat de «dar cuenta de la instancia presentada por D. José Casasola Salmerón», el procés administratiu va quedar paralitzat fins que, passat un temps, la inspecció provincial de primer ensenyament va requerir de les autoritats municipals, mitjançant circular de juny del 1913, la documentació relativa a diverses escoles no oficials de Xàtiva que ja funcionaven però sense la deguda autorització. Aquestes eren l'Escuela Cervantes, dirigida per Enrique Diego Martínez; l'Escuela del Españoleto, dirigida per Cipriano Cardona Úbeda, i l'Escuela Laplace, dirigida per José Casasola. En la resposta a l'enquesta que l'Ajuntament va remetre a cada centre privat sobre els antecedents d'aquestos, Casasola, a l'apartat *Carácter religioso* va qualificar la seua escola de «neutra». Sobre aquesta qüestió, la resta d'escoles privades de Xàtiva varen manifestar, en uns casos, «la del Estado» (Escuela Cervantes o Colegio Setabense) i, en uns altres, «la religión católica» (Escuela del Españoleto) o «religión católica, apostólica y romana» (Escuelas Católicas, dependents del Círculo de Obreros Católicos; Colegio de Nuestra Señora de la Seo, dirigit per les religioses dominiques, i Colegio de la Inmaculada Concepción de las Hijas de la Caridad).

A la sessió de la Junta Local esmentada, celebrada el 2 de juliol del 1913, es va acordar designar Francisco Blasco-Soto, inspector de sanitat, i el mestre municipal d'obres perquè feren una visita d'inspecció a les escoles que no disposaven de l'autorització pertinent amb la finalitat de poder informar sobre les seves condicions higièniques i pedagògiques.[78] Segons el dictamen dels comissionats, d´1 d'agost del 1913, el centre de Casasola, igual que els altres dos, reunia totes les condicions higièniques necessàries i escolaritzava durant aquest primer any entre quaranta i quaranta-sis alumnes.[79] Aconseguida la documentació municipal en sentit favorable, amb data del 14 d'octubre del 1913, Casasola va sol·licitar del rector del Districte Universitari de València l'autorització de funcionament per a l'Escuela Laplace de Xàtiva.[80]

77. AMX, lligall 635, sol·licitud presentada per José Casasola Salmerón el 10 de novembre de 1912.

78. AMX, *Libro de actas de la Junta Municipal de Primera Enseñanza*, llibre 1331, de 1911 a 1915, sessió del 2 de juliol del 1913.

79. AMX, lligall 635, informe dels delegats de la Junta Local de Primer Ensenyament de Xàtiva, de l'1 d'agost de 1913, com a conseqüència de les visites fetes a les escoles Cervantes, Españoleto i Laplace.

80. AUV, E. M, lligall 146-412, *Escuela Laplace de primera enseñanza*, sol·licitud d'autorització de l'escola, presentada per José Casasola Salmerón.

En opinió d'Emilio Mistral, a la Xàtiva del moment, «reinaba el más negro obscurantismo, a pesar del buen número de librepensadores que batallaban para despejar esas nebulosidades del cerebro».[81] Una situació sociopolítica sobre la qual ja hem fet algunes referències i que Casasola coneixia per la seua relació amb un important sector de la ciutat, ideològicament progressista i políticament republicà i anticlericalista, que perseguia que aquesta seguira «la senda» assenyalada pel «progreso y las ideas modernas». Sobre aquest fonament va sorgir el nou projecte educatiu d'orientació racionalista que volia omplir el buit deixat per la clausura de l'Escuela Moderna del Círculo de Unión Republicana.

Com ja hem apuntat, a principis del 1911, mesos abans de la clausura governativa de l'Escuela Moderna del Círculo de Unión Republicana, conseqüència dels fets ocorreguts a Xàtiva durant la vaga de setembre, Casasola, encara director de l'Escuela Moderna de València, va impartir una conferència als locals del Círculo de Unión Republicana de Xàtiva sota el títol «La enseñanza racionalista», i fou presentat per Lino Casesnoves Gandia, advocat, polític, militant significat de la Unión Republicana a Xàtiva (en 1912 era president del Círculo) i, com ja hem vist, membre de la lògia maçònica *Libertad* (1898-1899), a l'igual, entre d'altres, que el seu germà Vicente Casesnoves, periodista i fundador d'*El Progreso*, i Pascual Cucarella, fundador i director d'*El Clamor Setabense*, amb els quals compartia els ideals de república, anticlericalisme i lliurepensament.

L'acte, va tindre lloc, justament, un any després del «mitin católico» en contra de les escoles laiques, celebrat al Calvari Baixet amb el lema «Tampoco nosotros queremos escuelas laicas», va ésser plantejat pels organitzadors com un pas més en una estratègia d'oposició a les «rancias teorías» dels sectors clericalistes conservadors. A «Una conferencia», publicada a la revista *Escuela Moderna*, editada per l'escola del mateix nom de València, Casasola, referint-se a la xerrada donada a Xàtiva i al seu context, era crític amb «el fanatismo religioso de muchas madres y la debilidad de algunos que se llaman liberales y republicanos» que «habían consentido la asistencia de sus hijos e hijas a la procesión infantil que cada año organiza el clero de la localidad» amb la finalitat de «fanatizar y predisponer en favor de la religión a las generaciones que vienen a la vida» i «perpetuar su dominación tiránica y ahuyentar las luces del progreso».[82] Sembla que feia referència a la processó del Diumenge de Rams del 1911, però, segons el programa de mà i la sol·licitud d'autorització de l'acte presentada per Lino Casesnoves, la conferència va tindre lloc, a les quatre de la vesprada, el 25 de març del 1911, dissabte.

81. Emilio Mistral, «Los grandes educadores, José Casasola, pedagogo insigne y maestro de una nueva generación», *Libre Estudio*, núm. 9 (març 1938), p. 27.

82. J. Casasola, «Una conferencia», *Escuela Moderna*, núm. 48 (1 abril 1911), p. 2.

L'orientació racionalista de l'Escuela Laplace la trobem de manera clara a l'article primer del seu reglament, basat en els principis rectors del de l'Escuela Moderna de València. En l'article es deia que, com a centre de primer ensenyament ampliat, tenia per objecte l'educació física, moral, intel·lectual i artística dels alumnes d'ambdós sexes mitjançant «los medios procedimientos y métodos preconizados por la pedagogía moderna» amb la finalitat d'obtenir-ne, en la mesura que pugui, «hombres y mujeres laboriosos, robustos é instruidos, capaces de ser útiles á si mismos, á su familia y á sus semejantes, condición indispensable para el desarrollo de la civilización y progreso de los pueblos».[83]

El centre, amb el material escolar necessari[84] i una superfície de les aules de classe de seixanta-tres metres quadrats, escolaritzava alumnes d'ambdós sexes, d'edats compreses entre els sis i els catorze anys, amb una proposta organitzativa d'ensenyament graduat per a la qual el director disposaria, en cada moment, del professorat necessari. Habitualment, Casasola va comptar amb l'ajut de la seua fi-

otra (sessió) para dar conocimiento a los padres de alumnos que dejaran de asistir».[88]

Les matèries que conformaven el currículum i el seu còmput horari estaven en consonància amb els plantejaments del racionalisme escolar on les matèries científiques (zoologia, botànica, anatomia i fisiologia humanes, física, química...), l'educació física o les visites escolars cobraven una especial importància. De les trenta-dues sessions teòriques de l'horari setmanal —sense incloure-hi el temps dedicat cada dia a passar revista, controlar l'assistència o fer «ejercicios corporales» al llarg de deu minuts—, als aspectes lingüístics i a l'idioma estranger se'ls dedicava quasi un terç del temps, onze sessions (a lectura, tres; a escriptura, ortografia, cal·ligrafia i composició, cinc, i a francès, tres), deu a les àrees científiques (a aritmètica, quatre; a geometria, una; a zoologia, una; a anatomia i fisiologia, una; a

de l'escola («son tantos y tan tupidos los velos de este centro de cultura»), els continguts que s'hi impartien («el veneno que se propina a los inocentes niños y niñas que allí mandan sus obcecados padres»), la metodologia usada («apenas se ha podido descubrir la cantinela con que terminan sus actos: *ta lalá, ta lalá, ta lalá, ta lalá*, la demás letra no se ha podido dar con ella»), el professorat («se sabe que una maestra o instructora se llama *Doña Filarmonía*; y preguntamos nosotros: ¿está bautizada? ¡Qué bien estaría que padres cristianos y madres cristianas confieran la educación de sus angelicales niños y niñas a una mujer no bautizada, aunque se llame *Doña Filarmonía*»), els llibres de text que s'hi utilitzaven i la proposta organitzativa («Se les dan a los alumnos y alumnas al empezar las clases y se les recoge al terminarlas. ¿Qué contrabando es ese?»), el model d'escola racionalista («¿No se titulan escuelas de la luz esos perniciosos centros de enseñanza?») i la suposada passivitat de les autoritats municipals davant un centre educatiu que s'identificava amb una proposta sociopolítica alternativa al model oficial sorgit de la Restauració («la Junta local de Instrucción tiene la obligación y derecho de averiguar qué clase de *mercancías* se ponen en las manos, en la cabeza y en el corazón de esas tiernas criaturas»).[93] Una clara incitació a la intervenció governativa.

L'oposició del conservadorisme catòlic a l'experiència racionalista de Casasola a Xàtiva també ens la refereix Emilio Mistral, que assenyala que la fundació de l'esmentada escola va caure com «un obús faccioso en medio de una muchedumbre inocente», i es desencadenà contra el centre docent i contra els seus components «una guerra feroz», que «los curas montaraces, desde el púlpito, anatemizaban a las familias que dejaban concurrir sus hijos a tal centro», que a la família de Casasola «la ponían como no digan dueñas» i que «los periodicuchos clericales no cesaban de despotricar contra todos los que se acercaban por aquel centro de perdición, cuyo director tenía hijos sin bautizar y que uno de ellos se llamaba Armonía; una cosa detestable».[94]

Sobre la brevetat i la falta de consolidació i continuïtat de l'experiència escolar del reputat mestre racionalista a Xàtiva, el professor L. M. Lázaro és de l'opinió que, després d'un parell de cursos de funcionament de l'Escuela Laplace, «sin que conozcamos las razones», Casasola va abandonar la ciutat i, «con bastante probabilidad», es va traslladar a l'Escuela Moderna de Buñol, com a pas previ «a su vuelta al trabajo en escuelas racionalistas de Cataluña».[95] Nosaltres tampoc no

93. «Escuela ferrerista-modernista sectaria-laico-anarquista», *El Obrero Setabense*, núm. 3 (22 febrer 1913).

94. Emilio Mistral, «Los grandes educadores, José Casasola, pedagogo insigne y maestro de una nueva generación», *Libre Estudio*, núm. 9 (març 1938), p. 27-28.

95. L. M. Lázaro Lorente, *Las escuelas racionalistas en el País Valenciano...*, València, Universitat de València i Nau Llibres, 1992, p. 191-192.

hem trobat cap documentació explícita sobre la qüestió, però considerem la hipòtesi que tant la presència de Casasola a Xàtiva en març del 1911 per a pronunciar la conferència *La enseñanza racionalista* als locals del Círculo de Unión Republicana com la materialització a la ciutat de la proposta racionalista de l'Escuela Laplace a finals del 1912, després de clausurada l'Escuela Moderna del Círculo de Unión Republicana, com a conseqüència de la vaga de setembre del 1911, varen respondre a la implicació i al suport polític i econòmic, al llarg del període de conjunció republicanosocialista (1909-1913), del sector de la petita burgesia local que compartia els ideals de republicanisme, anticlericalisme i lliurepensament. Finalitzada aquesta concertació, amb el retorn a la política de classe dels socialistes[96] (controlat el Govern pels conservadors a partir de l'octubre del 1913, amb Dato), davant la falta de suports polítics i econòmics i la pressió ambiental del clericalisme local, Casasola optaria per donar per finalitzada la seua experiència escolar racionalista a Xàtiva.

3. Unes breus consideracions finals

Igual que a la resta del País Valencià, a la Xàtiva de finals del XIX i de les primeres dècades del XX, ens trobem amb experiències educatives que hem de contextualitzar dins un plantejament general, que, vinculat a projectes sociopolítics ideològicament progressistes i políticament republicans i anticlericalistes, cercava la construcció d'un model educatiu laic, alternatiu al de l'escola, tant pública com catòlica, sorgida de la Restauració, com a instrument per a aconseguir un canvi sociopolític.

Tant l'Escuela Laica El Progreso, més endavant Escuela Moderna del Círculo de Unión Republicana, com la racionalista Escuela Laplace de José Casasola varen ésser iniciatives que sorgiren i es desenvoluparen amb el suport del republicanisme

96. En octubre del 1913, amb vista a les eleccions municipals, els socialistes de Xàtiva varen publicar el fullet «La Agrupación Socialista al cuerpo electoral», en el qual intentaren demostrar «la inconsecuencia, la informalidad y despreocupación de los intereses del pueblo» dels monàrquics, es manifestaven oberts a acceptar «la franca y leal coalición de aquellas entidades tanto económicas como políticas que enerbolen la bandera de *moralidad y buena administración*», però, alhora, afirmaven que «nosotros, los socialistas, nos preciamos de ser los verdaderos intérpretes del sentimiento popular, entendemos que en nuestras doctrinas se vincula el interés del pueblo». AMX, lligall 2609, pamflet: «La Agrupación Socialista al cuerpo electoral».

No obstant això, als actes de l'1 de maig del 1914, organitzats per la Federación Obrera de Xàtiva, hi trobem també la participació dels republicans blasquistes. De fet, al míting celebrat al Teatro Círculo Obrero intervingueren, a més de «los compañeros José María Ferrer y Isidro Escandell», Lino Casesnoves i Faustino Valentín, excandidat a diputat a les Corts per València. Pamflet de l'1 de maig del 1914.

xativenc en una clara tàctica política de lluita contra el clericalisme. Una tasca pedagògica que, com hem assenyalat, ens mostra una clara orientació política, que en la seua finalitat i justificació és tot un treball de pedagogia social i política.

Seguint la pauta del que va ocórrer a tot el territori valencià des de l'inici del segle fins al 1904, el centre escolar laicorepublicà de la plaça del Cid de Xàtiva, amb les successives renovacions de plans d'estudi i de professorat, va anar realitzant, de manera progressiva, una aproximació cap a postures educatives més radicals, amb el component de renovació pedagògica que això va significar. Aquest apropament de l'escola laica sostinguda pel republicanisme xativenc al model racionalista (recordem que en 1907 la denominació va canviar d'Escuela Laica El Progreso a Escuela Moderna del Círculo de Unión Republicana) va formar part d'una estratègia de rendibilitat política i social dels republicans blasquistes de Xàtiva.

Clausurada la iniciativa escolar laica dels republicans xativencs com a conseqüència de la repressió que va seguir a la vaga general de setembre del 1911, en el període de conjunció republicanosocialista, l'Escuela Laplace, de José Casasola, va significar la culminació del procés de concreció a Xàtiva de la proposta escolar racionalista. Ens apareix com un projecte escolar que té el suport de les forces de la ciutat ideològicament progressistes. Uns col·lectius que, políticament, comparteixen les posicions del republicanisme i l'anticlericalisme.

Al reglament del centre escolar racionalista de José Casasola a Xàtiva, hi trobem des de les formulacions de les pedagogies llibertàries fins a l'obertura als plantejaments de «la pedagogia moderna». La fraternitat i la solidaritat com a indispensables per a la llibertat i el benestar general per a tots, la llibertat de l'alumne i l'adaptació a ell dels mètodes i dels programes, les bondats pedagògiques de la coeducació, la fonamentació de la tasca escolar en la ciència i en la raó, la implicació social en el projecte docent o la introducció de postulats de l'Escola Nova s'hi troben presents.

Les actituds d'enfrontament ideològic amb el conservadorisme catòlic xativenc, la forta repressió desplegada per l'aparell estatal amb tancaments governatius dels projectes docents vinculats al republicanisme local, la debilitat financera de les iniciatives o la problemàtica del professorat, per citar-ne alguns, foren factors que impediren que a Xàtiva, com a la resta del territori valencià, progressara i es consolidara no sols l'experiència laicoracionalista sinó també la renovació escolar.